

LOVAS 1944 = LOVAS RÓZSA: A magyar impresszionista költészet stílusformái. Budapest. MNyTK. 72. sz.

NÉMETH LÁSZLÓ 1949 [1928] = NÉMETH LÁSZLÓ: Kosztolányi Dezső. In: Készülődés I. Budapest.

PÉTER 1988 = M. PETER: O „loznych druž'jach perevodcika” v ruszskom i vengerskom jazykach. Acta Universitatis Szegediensis de József Attila nominatae. Dissertationes Slavicae XX. Szeged.

RÓNAY LÁSZLÓ 1977 = RÓNAY LÁSZLÓ: Kosztolányi Dezső. Budapest.

RÓNAY 1985 = RÓNAY LÁSZLÓ: „Ki volt ez a varázsló?” Kosztolányi Dezső a vallok mások és emlékezések tükrében. Budapest.

SZEGZÁRDY-CSENGERY 1938 = SZEGZÁRDY-CSENGERY JÓZSEF: Kosztolányi Dezső. Szeged.

SZAUER 1962 = SZAUDER JÓZSEF: Kosztolányi Dezső költészete. In: Kosztolányi Dezső: Összegyűjtött versei I. Budapest.

SZÓKE 1983 = SZÓKE GYÖRGY: „Mostan színes tintákról álmodom...”. Egy Kosztolányi-vers irodalomlélektani elemzése. Irodalomtörténet 1983/1.

TÓTH ÁRPÁD 1914 = TÓTH ÁRPÁD: Kosztolányi Dezső: Modern költők. Nyugat 1914/4. sz.

B. PORKOLÁB JUDIT

Egy Ady-szimbólum vizsgálata az Új versek kötetben

I.

„Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség. Hiszem azt is, elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a titkok.”¹

A bevezetésben szeretném vázolni, milyen szempontok alapján vizsgáltam meg a cím kérdését. Ady jelképeinek nyelvi-stilisztikai sajátosságait keresem egy szóképben azért, hogy közelebb jussak a kifejezés síkjából a tartalom síkjába.

Megközelítési módszerem több irányú – részben megtartom a szövegelemzésnek azt a formáját, amelyik a verset egésznek tekinti, és amelyik a költői eszközöket a költői cél, a mondanivaló szempontjából elemzi. Másrészt ezzel szoros összefüggésben a költői nyelvet mint sajátos jelrendszert tekintem, a szavak, szókapcsolatok, mondatok jelentését, a jelentés összetevőit, sajátosságait, a jelentésváltozatokat. A két aspektus összefügg, egymást kiegészíti, feltételezi.

Mindezeket a nézőpontokat egy jelkép többoldalú analizálására használtam. Kiválasztottam Ady gazdag jelképrendszeréből a „ló” szimbólumot. Úgy találtam, hogy kitüntetett helye van – *primus inter pares* – a többi között. A szavakból indultam ki. A kulcsszó érdekes információt ad mint nyelvi jel. A *signans* és a *signatum* közötti összefüggés milyenségének keresése elvezet a szavak többértelműségéhez. Ez pedig a művészi alkotás egyik lényegi oldalát jelenti. Úgy találtam, hogy Ady költészetében a *ló* szó rendkívül változatos jelentésben fordul elő, mind a szószerkezetben, mind a mondatban, ill. a versszövegben. Szinte minden, nyelvünkben megtalálható szinonim kifejezését felhasználja. Olyan jelkészletté vált így, amely sokszínű tartalmat sugallt a költőnek. Ady úgy szervezte meg, hogy eredményül szimbólumok egymásutánját kapta. A szó jelképpé válásának útján később jelképrendszer alakult ki a metaforaláncokból épített versszövegben. „Ady vérmérsékletének, világfelfogásának önkéntelen és filozófikus egységét jellemzően és pompásan bizonyítja az, hogy egyes motívumaihoz, szemléleteihez, sőt képeihez is gyakran visszatér.”² Jelen esetben szinte mítosszá alakítja ezt a jelképet. Valóban eposzi költőnk ő, „nyelvünk és hitünk Dantéja”.³

A dolgozat szerkezetét tehát meghatározza az, hogy a kutatási irány a szavak többértelműségétől a kép, metafora, szimbólum, mítosz fogalmakhoz vezet.

Az általános törvényszerűségeket egy Ady-szókép segítségével az elmondott, ill. leírt irányelvek alapján igazolni szeretném.

Ady műveinek befogadásához elengedhetetlen háttér a többi jelkép, az életút, az élményvilág is. Ezeket mind figyelembe veszem. Bár kétségtelen, hogy „ha az *e g é s z* viszonyok hálózata”, akkor a *r é s z* ... utalhat bármelyik elemre is, amely a viszonyok megtestesülésének valamelyik esetében ennek a hálózatnak valamelyik pontján van”.⁴

A vizsgálódás helye sajátos mező. A lírai költészet, amelynek tartalma egy olyan szubjektív világ, amelyben szintézisben olvad össze az alkotó saját énje mint belső és az őt körülvevő világ mint külső téma. Alapvető törekvése a költőnek, hogy a csak őrá jellemző formával minden számunkra láthatóvá-érzékelhetővé váljon. Beleszővi önmagát, korát verseibe. A befogadó feladata, hogy ráleljen a legfontosabb vonatkozási pontokra, a külső és belső, a rész és egész megfelelő arányára, hogy megszülessék *natura naturans*-ként – teremtető természetként a költői teljesség.

Ady költészetével való azonosulás során a zárt alkotások csak így nyilatkoznak meg. Részesévé válunk a versek varázsának szinte kettősen: megtöltekezünk az Ady-szavakkal, képekkel, de mi is megtöltjük ezeket saját tudattartalmunkkal. Katartikus élmény bejárni a nyelvi-stilisztikai, a jelentéstani eszközök segítségével egy költői lélek tájait. Valóságos varázsszó-

veg-értés, olyan többszintű és többszínű, hogy először talán nem is az eszünkkel közelítjük meg, hanem a szemünkkel, fülünkkel, képzeletünkkel, szinte bőrünkkel, hogy majd újból és újból ízlelgetve értelmünk számára is megvilágosodjék.

Különös táj a költői lélek. De „nem önmagában szép, hanem én varázslom széppé vonzódásaimmal, képzeleteimmel és értelemmel”. „Az is bizonyos, hogy ... ha nincs jelen a befogadó értelem, melyet inspirálhatnánk, annyi, mintha e képességek nem is lennének.”⁵

II.

Az 1906-ban megjelent Új versekből négy verset választottam ki: A magyar Ugaron ciklusból a Lelkek a pányván (teljes vers), A daloló Párisból Egy párisi hajnalon (2 versszak), a Szűz ormok vándorából a Rettegek az élettől (1 versszak) és Az alvó királylány címűt (2 versszak).

Egy-egy külön ciklusban elhelyezve nagyon is Adyra jellemző alaphangot ütnek meg, s képviselői lesznek egy-egy verskötetrésznek. Tudjuk, hogy a költő kényesen vigyázott verseinek összeállítására, kötetbe sorolására. A jelzett ciklusok és versek, ill. versgondolatok között bizonyos komparatív viszony fedezhető fel: A magyar Ugaron ciklus Magyarország helyzetével foglalkozik, átszűrve a költő finom alkatán, emberi-művészi sorsán hazája helyzetét. 6 vers előzi meg a Lelkek a pányván címűt, 6 vers követi, ha az utolsó, kötetcímadót – A magyar Ugaron-t – nem számítjuk. Mindenképpen középhelyre került a vizsgált vers a ciklusban. A költeményeket olvasva tapinthatóan érezzük, hogy mondanivalóját szinte előkészítik a költői sorsot érintő szavak az előző versekből: *Kínzottja* (A Hortobágy poétája); „Vagyok kóbor *lelke*” (El a faluból); „*Nem kellek*. Jól van. ... Lantot, hitet vígan szegre akasztok.” (Búcsú Siker-asszonytól); „Ki a magyar tájon nagy sorsra vágyik / ... *Rokkanva* ér el az éjszakáig. / ... *szűz lelkünk* rakjuk a sutra ... / átokzenének... (Ének a porban); „Gémes kút, malom alja, *fokos*, / Sivatag, láрма, *durva* kezek... *álom-bakók* (A Tisza-parton); „Én már *meghaltam* akkor régen” (Költözés *Átok*-városból).

A Lelkek a pányván is költői sorsról szól. De Ady nem a költészet tárgyáról ír, hanem tárgyát foglalja versbe. A költői én, az alany, a kezdet a „tárgy”. Mélységes gyötrődés előzi meg ennek az „én”-nek a költővé válását. Az ellenzők, a „csorda-népek”, az „álom-bakók” is ludasak ebben. De más is. „Aki dudás akar lenni, / pokolra kell annak menni / ott kell aztán megtanulni / hogyan kell a dudát fújni” – halljuk az intelmet szóban és zenében. Valóságos pokoljárás az egész világ bevételeért, az egész látomásért. Az ellentmondás: a teljesség helyett indulóként meg kell elégedni a maga szükségszerű partikularitásával. A világ bevétele a költői nyelvvel történik.

Itt is teremetőnek kell lenni. A nyelvi intenzitást a maga számára kell újraalkotni. Merőben újat, merőben szokatlant: újat új köntösben. Elképzelhetetlenül nagy feladat. („Fülembe forró ólmot öntsetek ... tiporjatok reám ...”)

Ezek a katartikus élmények summázódnak a *Lelkek a pányván* c. versben. Ősi szorongás hatja át a költőt, mint annak idején Rimbaud-t:

„Ó, ég a tüdő, lüktet a halánték!...

Tűz. Tűz énram! ...

Megölöm magam! Odavágódom a lovak lábai elé!”

(Egy évad a Pokolban: Rossz vér. Kardos László fordítása.)

Adyban is századok hordozta a vívódás:

„Kipányválták a lelkemet,

Mert ficánkolt csikói tűzben,

Mert hiába korbácsoltam,

Hiába üztem, hiába üztem.”

A rövid, epigrammaszerű kis mű első versszakában az igék uralkodnak. A vers belső elrendezettségében mint cselekvéshordozók képviselik az alaptónust. Az ötszörös igehasználát az azonosított (lélek) vonatkozik. Nem egyébről van szó, mint a lélekről, a költő létezési formájáról. Megjelenési módja azonban a művészi látomásban az igék jelentéskörének tanúsága szerint különleges állatalakot ölt. A tulajdonság jelzése is eligazít: *csikói* tűzben (ficánkolt). A szerkezet mindkét tagja információhordozó, egyformán fontos. A fiatal csikót idézi az első (csikói), ősananyagot a második (tűz). Hozzá csatlakozik a *pányván* szó. – Az elhelyezés tehát kettős, ellentmondásos: tűzben – pányván. A kitörni, égni, élni akarást lehetetlenné teszi a megköthettség. Ez a feszítettség drámaiságot kölcsönöz a versnek, tragikumot sejtet. A szenvedésben nincs egyedül a költő: lelkek (a cím) sorsáról van szó. De hogyan fogalmazódik meg ez a gondolat? A szavak két képsort képviselnek: a megvilágított „tárgyat” és a megvilágító képet. Ady a magyar nyelv lehetőségeit felhasználva az igékben, jelzőkben, határozókban több jelentést rejt el. Az azonosított mellett különös létezési jogot kap az azonosító. A költemény teljes befogadása a 2. versszak elemzésével következik be:

„Ha láttok a magyar Mezőn

Véres, tajtékos, pányvás ménet:

Vágjátok el a kötelét,

Mert lélek az, bús magyar lélek.”

„A kép betöltvén kép-szerepét, tovább is funkcionál, a kép valósággá változik át, egyenrangú társa lesz a megvilágított tárgynak, s ezáltal a tárgya is izgalmasabb-tapasztalatontúlabb jelentőséget, értéket nyer.”⁶

Az igék szerepét átvették a tulajdonságot hordozó szavak: *véres, tajtékos, pányvás, bús, magyar*. (Elemzésükre később visszatérek.) Fogalmilag a *mén* szóhoz tartoznak. A *ló* ilyen szinonimája az eredeti szó alapjelentésétől eltávolodott. Jelentésköre expresszívebb: az Értelmező Szótár szerint választékos, igényes, emelkedettebb stílusban használatos. A Magyar Szinonima Szótár szerint: ménlő, csődör, lovaglásra használt hátszló. Költői szóhasználata minden ihletőszton mellett is tudatosnak látszik. Kitágul a hely is: széles horizontú téren siklik végig a tekintet, a magyar Mezőn. Megváltozott a háttérben húzódó nézők, szemlélők, résztvevők igei személyragja is. Az első versszak ellenséges hangulatú többes harmadik személyét – *kipányválták* – átveszi a bensőségebb kapcsolatra utaló többes második személyű igealak: *láttok, vágjátok*...

KIRÁLY ISTVÁN elemezve e korszak verseit olyan hőst lát bennük, akiben „egyszerre élt demokratikus szembeszegülés és fáradt szomorúság”⁷ „Szárnyalásra született lelkek maradtak itt alant...”⁸ S ugyanakkor „utazott folyvást ez a vándor költő nemcsak az életben, de a műveiben is. Úzte belső nyugtalansága, az állandó lelki láz.”⁹

Szeretném kibővíteni a megállapításokat egy új nézőponttal: a magyar hitvilág elemeinek háttérével talán a vers új értelmezése is lehetséges. Elgondolásom lehet szubjektív beleérzés is. Vállalom. Úgy érzem, az Ariadnefonalat a költő verseinek szeretete és a magyarság régi történelmi titkainak keresése adják a kezembe. „Belemagyarázásaimnak” ez lehet egyetlen bocsánata.

Feltűnt, hogy az első kötetben mennyi a jellegzetes „fa”, „virág” motívum. A magyar mesék világfa elképzeléseire gondoltam. Olyan utalásokat találtam a forrásmunkákban, amelyek továbbvittek Ady és a régmúlt kapcsolatában. „A pogány magyar hitvilág kutatásában az őseink lókultusza kapcsán felmerülő kérdések eddig nem kaptak helyet. Így most még csak sejtethetjük, hogy a lovas temetkezéseknek, a másvilágról alkotott képzeteik egyik megnyilvánulásának értelmezéséhez közelvezető adatanyag egy része gazdag mesevilágunkból bontható ki. Nyelvünknek a lóval kapcsolatos szó-lásai csak a mindennapi életben, hétköznapi gondolatokban betöltött, sokszor központi szerepére mutatnak. A mesék olvasása közben azonban egy olyan mélyebb közösség fő vonalai bontakoznak ki előttünk, mely az embert egykoron szorosabban fűzte a lóhoz. Messzevezető gyökerei lehetnek annak, hogy népmeséinkben a Rosszal szembeszálló hőst segítő lény, a táltos: ló, mely emberi hangon beszél. Nem lehet véletlen az a szembetűnő azonosság sem, hogy ezeknek a mindenben rendkívüli lovaknak éppúgy táltos a neve, mint a földöntúli lényekkel érintkező, rendkívüli képességű magyar sámánoknak.”¹⁰ A sámánavatás a sámánhitű népeknél (a magyar, a rokon népek,

a török népek hitvilágában) elvezet bennünket a művésszé váláshoz jelképet kereső költőhöz.

Visszatérve a Lelkek a pányván c. vershez, először a három jelző indított útnak: *véres, tajtékos, pányvás* (ménét).

„A magyar néphit táltosai a bikán kívül ... csödöralakot is öltenek viaskodásaik alkalmával.”¹¹ „A sámánhitű népek képzete feleletet ad arra is, hogy mi lappang a táltos állatalakja mögött. A teleut sámánok viaskodó állata... a *tin-bura*; ezt Harva ‘szellem állatnak’ fordítja. A *tin* azonban nem egyszerűen ‘szellem’, van ‘lélek’ jelentése is. A *tin-bura* tehát a sámán életlelke.”¹² „S hogy a táltos viaskodó állata valóban lehet életlelke, ennek a magyar lélekképzet nem mond ellent, hiszen ... a pogány magyarság is ismerte a kettős lélek fogalmát s a magyar néphit szerint is önálló útra indulhat az ember életlelke – amíg gazdája alszik valamilyen állatalakban.”¹³

A révülés idején az állatalakban lévő lélek és a valódi sámántáltos között viaskodás zajlik le. Üldözik, korbácsolják egymást. A rokon népek ősi történeteiből tudjuk, hogy néha az állat veresége a táltos betegségét, az állat végső kimerülését, pusztulását, sőt a táltos halálát is okozza. Mi a célja ennek? A néphit szerint a közönséges halandók által meg nem ismerhető dolgok birtokába csak így lehet jutni. Az ismeretért meg kell szenvedni. A táltosok kettős lélekké válva természetfeletti dolgoknak jutnak birtokába. Szerepe lehet a dobnek is, írja DIÓSZEGHY VILMOS, a rajta való „lovaglás” megkezdése előtti tűz fölé tartása elmaradhatatlan mozzanat a varázslásban. „A magyar népi kultúra idevágó emlékei szerint a táltos a varázsdobra ülve hagyja el a földet, a dob tehát a táltos hátszállatát, »táltoslovát« jelképezi.”¹⁴

Lehetséges, hogy a magyar néphit is hatott Adyra, amely szerint még gyerekkorban kiválasztják a táltosokat (*csikói tűz*), majd kínozzák, próbának vetik alá, mielőtt rábíznák a „szellemekkel” való „beszélgetést” (*pányván tartják*). A versbeli jelzők utalhatnak tehát az előzőekben végbemenő cselekvés eredményére is. A *véres, tajtékos* szenvedést, előző küzdelmet sejtet. A még gyermekkorban kiválasztottat próbának vetik alá (*csikói tűz*), hogy alkalmas-e „magasabb” dolgok megértésére. Ady költővé varázsolásához tehát képanyagát a magyar hitvilágból is vehette. A magyar jelző kétszeri használata a helyhez (Mező) és a lélekhez kötötten még jobban megerősíti feltevéseimet.

Összefoglalva: a mágikus-misztikus képzetek itt a jelkép forrásanyagául szolgálnak. A versbe való szerveződésük az állat (ló) csodás képességén alapul. A mítikus hős lelke állatalakban jelenik meg, és a hős próbákon átjutva táltossá válik. Ez lehet a háttére a versnek, Ady költővé válását megakadályozták; mint a szilaj mént szokták, kipányvázták az ő csikói lelkét is.

Vizsgálódásaim nyelvi-stilisztikai, nyelvi-szemantikai jellegűek: fontosnak tartom, hogy Ady képalkotásaiban elszakadva a nagy elődöktől (Baudelaire, Verlaine, Rimbaud) úgy is alakítja sajátos metaforáit, hogy forrásként – egyéb más valóságtalaj mellett – az ősi mítoszhoz nyúl vissza. (Mivel említettem, hogy „ló” jelképe primus inter pares-ként fogható fel a többihez viszonyítva, nagyobb jelentőséget nem tulajdonítok most sem e nyelvi elemnek.)

A versciklusban a *Lelkek a pányván* c. verset olyan gondolatsorok követik, amelyek megerősítenek az idézett költemény elemzésének helyességében.

Ugyancsak a sorsáról, szenvedéséről, művészi vívódásairól vall a *Korán jöttem ide, A Krisztusok mártírja*. Döbbenetesen kiegészítik a magyar Mező-képet „a szomorú magyar róna” (*A lelkek temetője*), „hideg ez a sík” (*Elúzótt a földem*), „vad mező” (*A magyar Ugaron*).

A *Lelkek a pányván* így épül be szervesen A magyar Ugaron költői világába. S hozzá kapcsolódik az *Egy párisi hajnalon* c. vers.

Először a szógyűjtéskor, a *ló* szó mezőösszefüggésének más szavakkal való vizsgálata alapján találtam oki kapcsolatot a két vers között. Kiemeltem – nézőpontomnak megfelelően – a *táltos* szót a költeményből. A művészi önarcképet így rajzolja a költő:

„Szent Napkeletnek mártírja vagyok,
Aki enyhülést Nyugaton keres,
Táltosok átkos sarja talán.
Sápadt vagyok? Óh, fess pirosra, fess.”

A vers a ciklus bevezetője. Rajta kívül 6 vers található a kötetben. Három Baudelaire-szonett, Jehan Rictus strófáiból, Este a Bois-ban, A Gare de L’Est-en, Paul Verlaine álma, A Szajna partján. Tematikailag A Gare de L’Est-en és A Szajna partján kapcsolódik az *Egy párisi hajnalon* címűhöz, részben az „Elátkozott hely. Nekem: hazám. / A naptalan Kelet” sorok miatt, részben a „Két életet él két alakban / Egy halott” vallomás alapján. Az *Egy párisi hajnalon* versnek is a kompozícióját az ellentézettség határozza meg. A költő önjellemzése tele van kételkedéssel: a *Ki vagyok? Ki vagyok? Sápadt vagyok? Hogy volt? Mit várok?* alakzatok a sorok elején a szerkezet pillérei is. A kérdésekre válaszolva mindig több és több vonással gazdagodik a költői arckép. Keresve helyét a világban, legbiztosabb fogódzót az ősi mítoszban talál. Másodsorban itt van érintkezőpont a *Lelkek a pányván*-nal. Hat-szorosan ismétli: „A Napisten papja”, „Én pap vagyok, de pogány pap, pogány”, „Papod vagyok, bolondod, beteged”, „A napisten legbúsabb papja”, „Elmúlik a Napisten papja”. A *pap* főszinonimának tekinthető szóval: „Táltosok átkos sarja”. Így fogalmazza meg költői hivatását. Más képek is

példázzák Ady hitét a múltban: Ad-őset, -ősanynját idézi, a magyarság keleti múltját, Szent Ázsiát. A személyeken és a helyeken kívül az időt is jelöli: ezer éve. Ady pontosan meg akarja helyét határozni a világban, akár a ceruza a pontot a kör közepében. Egyelőre tele van bizonytalansággal „Kelet” és „Nyugat” között. Biztosat csak a múltbeli dolgok jelenthetnek számára. Önarcképe az utolsó előtti versszakban teljeseedik ki. A művészi vívódás ennek a versnek is középponti gondolata:

„Én is megyek, kóbor, pogány hős,
Új balga Don, modern, bolond lovag.
Ki, mi van is, irtja, kiszórja
Önlelkéből az áldott álmokat.”

Az előző vershez – Lelkek a pányván – „a lelkemben”, a „valami ősi, régi rontás / száll előttem”, a „pogány hős”, az „önlelkéből” a „nomád” kifejezések is kapcsolják. A *lovag* szó önjelképévé válik innentől kezdve költészetének. Sokszor visszatér vagy így, vagy *bajnok vitéz* stb. szinonimaként. Jelentésében nem a középkori trubadúrt érzem. Inkább az ős állatalakkal való kapcsolódást, a lóval közlekedő lovast képzelgeti el a kép. Ezt cáfolni látszik a Don Quijotéra való hivatkozás – *új, balga Don*. De ebben is inkább a hiábavaló harcot, küzdelmet jelölném meg ihletforrásul, és nem a kort, amelyben élt Cervantes hőse.

Ennek a költeménynek csak két szakaszához kötöttem az előző teljes verset. A kiszakítást a gondolatok egymásra épülése indokolja. A művésszé alakulás újabb állomásához érkeztünk. Az egyénített lélekábrázolás erősebb magyarságtudattal párosul. Szintézisvers ez, ha az Új versek előhangjától kezdve vizsgáljuk Ady nemzettudatát, amely úgy alakul, hogy a múltba megy vissza erőért, költészetanyagért.

A harmadik vers Rettegek az élettől a művészi soha-meg-nem-elégedés himnusza. A „Víz” képzethez harmonikusan simulnak a *mámor-hattyú*, a *józan ludak* metaforák. Ezekhez a „madár” képzetekhez pedig a 2. versszak *holló, verebek* képei. A vers zárásában az ellentét a legélesebb, a gondolatsor a legtragikusabb: azaz itt találhatók azok a sorok, amelyekért a mű tulajdonképpen megíródott. A költői kép meglepő és váratlan: „Egy vad mén: a Láz.” Igevonzata is a „ló” képzethez illik: vágat utána. A teljes metafora sajátosan adys: mindkét tagja kettős jelentésű szó. Sem a *mén*, sem a *Láz* nem szótári értelemben szerepel. Ha egyik szerepben nézzük: a *mén* a hasonló, a *Láz* a hasonlított (teljes metafora). Ha másik szerepben nézzük; a *Láz* hasonló – egyszerű metafora – jelentése rejtett, csak az egész vers összefüggéséből bontható ki. Végeredményben ismét rábukkantunk egy adys nyelvi leleményre, amelynek alapja a szavak többértelműsége. A költő – első kötetéről van szó, és már itt is kitűnik – nagy ismerője a szavaknak. Költészeté-

ben átalakulnak a szavak. Az alapjelentéstől eltávolodva képes értelművé válnak, nemegyszer kettős-hármas jelentésfelidéző szereppel metaforává, illetve metaforalánccá fonódnak. A versszakot minél többször olvassuk, annál több rejtett titkot tár fel előttünk a nyelv.

A ciklus másik idézendő 2 versszaka Az alvó királyleányból való. Az „erdő” képzet, amely az Egy párisi hajnalon-ban feltűnt (*cifra rengeteg*), elkíséri Adyt a csúcsig. Valóban, a pogány táltos csakis erdőben áldozhat, éjjel, napszállatkor. Az alvó királyleány meseerdőben található. A költő a csodák éjjelén keresi fel. Az absztrakt idődimenzió mindkét versben a mitikus-mesés ezer év. A hitvilágból a mesékbe kerültünk. Ady később is visszatér a magyar népmesék gazdag képzeletvilágához. Így lényegíti át a népköltészet jelképrendszerében. Milyen áttételesen tud is így kötődni a néphez, a földhöz, a hagyományainkhoz! Ez a nyelvi alkalom, formai oldal. A forma azonban az előbb jelzett eszmeiséggel tartalommal válik. Amivel kifejez, az már mondanivaló. Amit kifejez, az ezen belül, ezen felül, ezen túl van. Véget nem érő láncolat ez, egy költőzseni nagyszerű játéka a nyelvi eszközökkel.

A téma itt is a művészi elérhetetlenség, a vers az alkotás kétségei miatt keletkezett. Ha a költő csak rágondol a művészi beteljesedésre, az ihlet ünneplés-áhitatos percére, már *retteg*. Az előző vers (Rettegek az élettől) igéjével éltem – szándékosan kapcsolva őket – pedig itt ennek a szónak a szinonimája található ismétléssel nyomatékosítva: „Félek téled. Félek.”

Vajon mitől fél? Hogy nem tudja versbe gondolni, amit szeretne? Magas a maga elé állított mérce? Vagy csak a modern költő attitude-je ez? A szorongás megfogalmazása, a XX. századi művész nyugtalansága?

Nagyon finomnak és érzékletesnek tartom az „alvó királyleány – lovag” szituációt. Végigelemezve, milyen jelentésudvart képviselnek, a sok változat közül a szenvedélyen alapuló „nő – férfi” örök egymásra utaltsága volt számomra a legkézenfekvőbb. Az alvó királyleány egyrészt a szépséget, érintetlenséget fejezi ki, így statikus a kép; meg kell váltani, fel kell ébreszteni – itt lép be a lovag szerepe – s válik dinamikussá a kép. Az alkotó és az ihlet megfoghatatlannak tűnő kapcsolata nyer itt képi megfogalmazást a mesemítosz segítségével. Megértjük ezt a verset, mert tudatunkban helye van a mesének, ezen nőttünk fel. Az innen választott nyelvi képhez számtalan asszociáció járulhat: kinek-kinek milyen a meseműveltsége. Képzeletünkre van bízva, mert Ady képalkotása az első kötetekben áttetsző, világos.

Az Új versekben tehát négy költeményben fordult elő a vizsgált szimbólum:

A Lelkek a pányván-ban a szókép háttérében sejthető az ősi magyar hitvilág. A jelképek struktúrája mítosszá lényegült.

Az Egy párisi hajnalon-ban a szókép egyetlen sorban bújt meg, de a jelentések oki összefüggése alapján az egész vers kulcsszavának érezzük. Nyelvi megjelenítési formáját szintén mítosznak (metaforarendszerek húzódnak meg az egyetlen szó mögött).

A Rettegek az élettől nyelvi érdekessége a két tagból álló metafora rétegeztsége a jelentés felszínétől a lényegi tartalomhoz.

Az alvó királyleány a magyar népmesék víziójával lep meg. A szóképválasztás a tartalom-forma kapcsolatának újfajta alá- és fölérendeltségének, rangjuk egymás mellé- és utánrendelésének kérdését veti fel. Milyen oldal tehát a nyelvi kép? Hová tartozik: a stilisztikához mint kifejezésformához, a jelentéstanhoz (a szavak többértelműségének jogán és okán) vagy a versek eszmeiségéhez? A kérdésfeltevés lehet csupán meditáció is, de tény, hogy Ady szóképválasztása, nyelvi megformálása más korrelációban van a mondanivalóval, mint a XIX. század költőiben.

Jegyzetek

¹NAGY LÁSZLÓ: Adok nektek aranyvesszőt. Bp. 1979. 189.

²LUKÁCS GYÖRGY: Ady, a magyar tragédia nagy énekese. Bp. 1949. 114.

³JUHÁSZ FERENC: Vázlat a Mindenségről. Bp., 1970. 55.

⁴JAKOBSON: Hang–Jel–Vers. 191.

⁵Baudelaire: A tájkép (Csorba Géza fordítása). Irodalmi szöveggyűjtemény a középiskolák III. osztálya számára. Bp., 1973. 337.

⁶FÖLDESSY GYULA: Ady minden titkai. Bp., 1962. 35.

⁷KIRÁLY ISTVÁN: Ady Endre. I. k. Bp., 1972. 194.

⁸Uo. 195.

⁹Uo. 333.

¹⁰BÁLINT CSANÁD: A ló a pogány magyar hitvilágban. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1970–71. 31.

¹¹DIÓSZEGHY VILMOS: A pogány magyarok hitvilága. Bp., 1978. 117.

¹²Uo. 121.

¹³Uo. 122.

¹⁴Uo. 75.